

"עולם החזנים" – עתון על עולם שנעלם

עקיבא צימרמן

חזנים רבים. בירנבוים אף הוציא עתון חזנים ראשון בפולין. בשנת 1896 הופיע בעריכתו "ירחון החזנים" בעברית שהיה "מכתב עתי מוקדש להשירה והזמרה בכלל ולחזנים ועבודת אלקים בפרט". העתון הופיע ארבע פעמים בלבד. מכירנבוים למד פנחס שרמן גם עברית ספרותית, וממנו שאב השראה בעת כהונתו כחזן. הוא החליט לממש את תכניתו של מורו ורבו, ועל אף הקשיים המרובים התמסר להוצאת עתון. כעורך ספרותי שימש העתונאי פנחס מילאקובסקי, שנודע בשם העט ש. ימואלי. מילאקובסקי שימש מזכיר אגודת החזנים בפולין וכן מילא תפקיד דומה באגודת הסופרים העבריים בווארשה.

אופיו וצורתו של העתון נקבעו כבר בגיליון הראשון. הוא כלל מאמרים ומחקרים, חלק מוסיקלי ומדור פולקלוריסטי, ובו בדיחות "חזניות" ופרודיות שונות. כל גיליון החזיק 24 עמודים, להוציא גיליון 14. גיליון זה הוקדש ליוכל עשרים וחמש שנות כהונתו של החזן ועורך העתון פנחס שרמן בבית הכנסת טלומצקה בווארשה, והחזיק 32 עמודים. על אף שנקבע תעריף למודעות, לא התפרסמו בו כמעט מודעות מסחריות. רוב המודעות היו מודעות ברכה של חזנים לרגלי אירועים משפחתיים או מודעות אבל. מספר קטן של מודעות בישר על הופעתן של יצירות חזנות חדשות. בשנותיו האחרונות פיתח העתון מדור של מודעות "דרושים" בו חיפשו בתי כנסת מועמדים לחזנים, וחזנים חיפשו משרות. חזן אחד אף חיפש שידוך מעל דפי העתון. בין משתתפי העתון נמנו חוקר תולדות החזנות, פרופסור אברהם צבי אידלסון וחוקר תולדות התפילה, פרופסור אלכוגן. ראוי לציין, כי

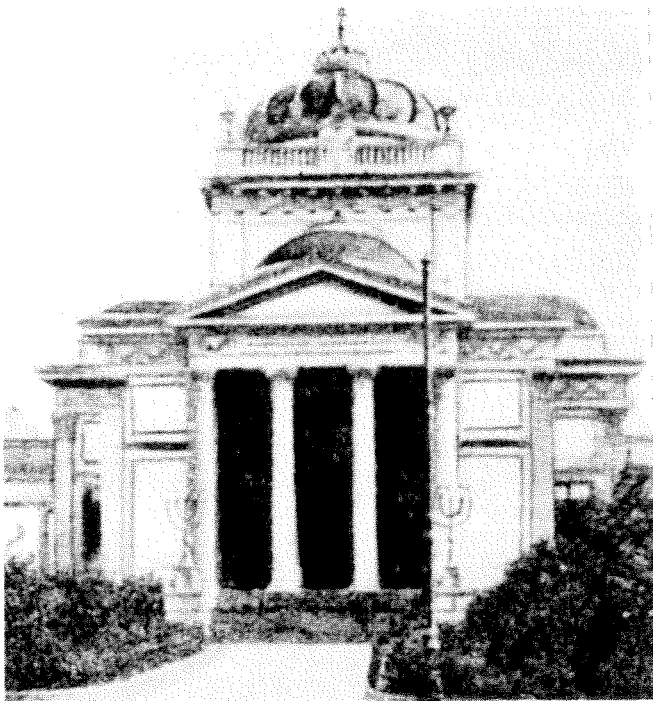
יש עתונים יהודים בעשרות ארצות ובשפות רבות, וכן גם כאלה העוסקים בנושאים ייחודיים. נושא ייחודי כזה הוא – החזנות, ענף מיוחד של העתונות היהודית שטרם נחקר כמעט. מאז שנת 1879, בה הופיע בגרמניה העתון הראשון שהוקדש לחזנות, "דער יודישע קנטור". הופיעו כמה וכמה עתונים שהוקדשו לתחום זה בלבד. הם ראו אור בפולין, אוסטריה-הונגריה, ארצות הברית, ישראל, אנגליה וארגנטינה. כיום מופיעים שלושה ביטאונים בתחום זה, כולם בארצות הברית.

חזן מבקש שידוך

בין עתונים אלה היו שהוקדשו למוסיקה יהודית, והחזנות השתקפה בהם כאחת מצורות הביטוי של המוסיקה הזו, והיו שהוקדשו רק לחזנות. הם הופיעו כשבועונים, ירחונים או באופן לא קבוע, ושפתם היתה גרמנית, יידיש, עברית ואנגלית.

במאמר שלפנינו נעסוק באחד מאותם עתונים, שהופיע בווארשה בעברית וביידיש, ושימש ביטאונה של אגודת החזנים בפולין שלפני השואה. העתון ראה אור החל מחודש חשוון תרצ"ד (נובמבר 1933). עשרים גיליונות הופיעו ברציפות, מדי חודש בחודשו תחת השם "די חזנים וועלט" (עולם החזנים). לאחר הפסקה של שנה וחצי חידש העתון את הופעתו תחת השם "די שוהל און די חזנים וועלט" (עולם בית הכנסת והחזנים). בשם זה הופיע עד אוגוסט 1939 – חודש לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.

העתון העסיק רשת כתבים בעולם כולו. כתבים אלה לא היו עתונאים מקצועיים כי אם חזנים, שהצטיינו בכושר כתיבה ומסרו מידע על המתרחש בקהילותיהם ואת אשר ראו ושמעו באותן קהילות, אליהן הזמנו לתפילות וקונצרטים. עשרים הגיליונות הראשונים נערכו בידי החזן פנחס שרמן, מי שהיה נשיא אגודת החזנים בפולין וחזן בית הכנסת ברחוב טלומצקה, משנת תרס"ט (1909) עד חורבנו בידי הנאצים. שרמן נולד בסטאשוב בשנת 1887 ומימי ילדותו הצטיין בקול ערב. הוא נמנה על תלמידיו של החזן אברהם בר בירנבוים מצ'נסטחוב, שלימד חזנות באמצעות שיעורים בכתב ולאחר מכן הקים בית ספר לחזנות והכשיר

בית הכנסת הגדול ברחוב טלומצקה בווארשה – בו כיהן פנחס שרמן כחזן

די חזנים וועלט

• חודש-ארגאן פון אגודת-החזנים אין פאריז •

רעדאקטאר: פ. שטרן | ווארשא, חשון תרצ"ד, נאוועמבער 1933. | ליעטווארשע לייטונג: פ. חילעקאוויטש

צו אלע חזנים, די'גענטען, מנגנים און ליבהא- בער פון דער יודישער ליטורגישער מוזיק!

שוין ראנג זענען לאנג, ווי עס פלאנטערט זיך פון אונז אין פריז פראנץ: פארהאס האָט דער חזן און דיריגענט קיין אייגענעם קאָנצערט, פארהאס נישט, פארהאס ווערט נישט פערזענליך און פערזענליכעס די סעמינאָרן פון אַ חזן אָדער דיריגענט. דוּבט זיך, אָז ווי גרענגען אַרײַן קומט זיך מיטל יום-טובֿדינקייט אינ'ם יודישען לעבען, דער חזן איבערהויפט שפּילט דאָס זיך אַזוי וויכטיגע ראָל אינ'ם לעבען פון יעדען יודען, פון זײַן זינגעלע ביז צום קבר, פון זײַן מול טובי ביז צום עלוי העלומי, און דאָך ווייסט מען נישט מײַנס חזן. דער חזן און דיריגענט לעצטן דאָס רוב פאר יענעס און טהוען גאָר פאר יענעס, פאר זיך כלל און פאר זיך גאָר נישט, דאָס אליין איז שוין אַ גרויסע זאָל. אונז איז דערבער אייגענעלעך דער פּלאַן פון

ארויסגעבען אַ מאָנאַטליכען אַרגאָן.

געוויסעס דער יודישער ליטורגישער מוזיק און די אייגענעס פון חזן און דיריגענט. אונזער פּראָיקט, וועלכע האָבען געקראָנען פערטענערטע פּאָרן ראָיווען פלאַן זענען געווען געזעהלעט און האָבען זיך אָנגעקאָפּט מיט ביידע העלן, אַז העלען און שטי- צען. אונזער אָפּער - וועלכע האָט האָבען ליבט צו שטרען יעדע שטובע אונטערנעמען - זענען געליבען קאלט און פערזענליך.

מיר זאָגען אָבער זיכער, אַז אייב די החללה איז געפאָס געוואָרען - חשש זי זיכער האָבען דעם געהעריגען אָפּקלאַנג. יעצט, ווען ביזעס דעם אונז פון מאַטעריאַל האָט עס אַזי דאָ צו דרוקען אין פערטענערטליכען, וועלען זיך אייך אַנדערש געמען סײַה דאָס אויפצולעבען, אויפצוזעצן, צו פערזענליכען און אונז צושיקען צו פערטענערטליכען.

שוין מיט'ן אַרײַנגעבען דעם פּרײַסטען נומער פון דער, חזנים העלט' האָבען מיר געטון אַ גרויסע אַרבייט, האָט מיר האָבען דעם אָנגעפאָס זעהען פון אַלע אונזערע חברים און סימפאָטיקער. מיר האָבען דאָך נישט געהאָט פאַר זיך קיין סוספּער פון אַז פון זשורנאַל.

מיר דאַנקען די אַלע, וועלכע האָבען אונז ספּעליך געפאָסט אַרײַנגעגעבען דעם דאָווען נומער און האָבען אַז וויי- טער וועלען דאָס שוין נישט דאַרפן טהון יחידים גאָר דער גאַנצער כלל חזנים, און דיריגענטן פון דער יודישער שוהל.

דער וואַיל-סטאַנד פון אונזער אַרײַנגען און פון, אונדז החזנים איז דער וואַיל-סטאַנד פון זיינע בידנער, פון די חזנים און דיריגענטען, אַ שטאַרק און סעסע אַרײַנגעגעבען, אַ שטאַרק און רעזעלעסטיב-ערשיינענדיג אַרײַנגען, קען אַלזוי זיך פאָלסט זײַן, ווען אַלע חזנים און דיריגענטען וועלען זיך בעטלייגען נישט בלויז מיט וואָרט און שרייב, נאָר אויך מיט געלד-מעסיק די פּרײַסטע וואָר: דאָס אָפּצוהאַלען פאַר די נומער'ן און די פּרײַסטע - פערטענערטע פון אונזער אַרײַנגען צושיקען מעלדאָגענען, סוויגס, פּרײַנד, בעקאָנטע און פערטערער, דאָס זאָלען אָנאָמען און אָנאָמירען זיך וועלכע אַזי יעדער געלעבענ- הייט (פּאַסטען-בעזערעניש, דיריגענט - אָדער חזן בעזערעניש א. א. ו.) אַלע חזנים און דיריגענטען דאַרפן וויסן, אַז אייב זיי וועלען נישט צולעגען קיין האַנד, וועלען אונז נישט העלפען מיט געלד, נישט אָנשיקען קיין געלד פאַר די אונזשיקטע צו צו זיי נומער'ן, וועלען זיי אונטערברענגען די ענטישע פון אַרײַנגען און דערמיט אויך אַרײַנגעגעבן זיך צו טאָל תּהייה און זײַן, לילע ולקיס בעני כל ישראל.

לויט אונזערע אויטערענעגענען, זענען מיר זיכער אין דער ענטישע פון דער, חזנים-וועלט, אַז מיר האָבען די כּוח פון אונזערע חברים נאָך נישט אויסגעטריבן. מיר וועלען נאָך נישט דעם געהעריגען אינטערעס צו אונזערע חברים חזנים און דיריגענטען אין גאַנץ פּאָלען לובי אונזער אַרײַנגען, אָבער מיר זענען זיכער, אַז אַזן פאַר פון רעזוקסיב אָדער סעסע מיט אַ שוהל-פּערזענליכע וועלען זיי זיך דעםפאָנגען אַז אונז און וועלען קומען מיט אַ, וועלען פּאַרהאַט מ'טוהט געווען פון פּאַרהאַט די אונדז אַז אַזוי פּערזענליכענע, מיר דרוקלערען דערבער אַלע חזנים און דיריגענטען פון גאַנץ פּאָלען, אַז דאָס וועלען

מ ע ר כ ה

"די שוהל און די חזנים וועלט"

פּלעטל פּרעזענטירט דעם ערשטן חזן פון דער פּאָפּולערער זאַנג.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

שנכח רב-ראשי של ארץ-ישראל ביום כ"ו כסלו
 הרצ"ז ביום שמלאו לו מ"ח שנה. זוח נוסח הברכה:

שכבוד רב ראשי הצדיק וזנאון מוה"ר ר' יצחק
 אייזיק הלוי הרצוג, שליט"א.

שלום רב וכל טוב

במבחר רבך הראשי של ארצנו הקדושה קצ"ג נא
 את ברכותינו ואחוליקינו הצדיקים.

פי יתן שבימך ובימינו חושע יהודה באמה וישראל
 ישכון לבטח לעולם.

יהי רצון שעם בחיריך זו החג הקדוש חרשח
 בחדר עמנו — הקדוש בנין כפולח ומכופלח בא"י ועת

ישועה קדובה לבוא בארצות הנוצח — אמן!
 ורשה סבת הרצוג.

מערכת "די שוהל און די חזנים וועלט".
 (—) מ. מ. מינקובסקי, עורך הראשי.

חלק מהעתון, כולל מודעות וברכות, היה בעברית

בתל אביב. כן הובא מאמר של ש. רוזנבוים על מחלקת החרדים של הקרן
 הקיימת לישראל ופעילותה בבתי הכנסת.

בגיליון זה הופיעה ברכה לרב הראשי ד"ר יצחק הלוי הרצוג, להיבחר
 לרבה הראשי של ארץ ישראל. במדור הידיעות הובאו פרטים על קונצרט
 הבכורה של התזמורת הפילהרמונית הארץ ישראלית ועל תפילה שנערכה
 בתל אביב על ידי ילד פלא בן שבע, בשם מיכאל ליברמן ועל ההדים
 שעוררה תפילתו. אותו ילד נודע לימים כמיכאל צור.

לרגל סיום השנה השלישית להופעתו של העתון הכריזה המערכת על
 סידרת כתבות על חזני העתיד. גבאי בתי הכנסת התבקשו לשלוח ידיעות
 על "ילדי פלא" שהתגלו במקומותיהם.

קשיי התקופה כפולין, ובמיוחד מחוצה לה, באו לידי ביטוי גם
 בעתונם של החזנים. גירושם של חזנים נתיני פולין מגרמניה הנאצית
 ומאוסטריה, שסופחה אליה בשנת 1938, גרמו לצער ולייאוש בקרב
 החזנים שהתדפקו על שערי המערכת, ביניהם כאלו שנשארו ללא מקום
 מגורים וללא פת לחם. המערכת ציינה, כי קצרה ידה מלהושיע אך היא
 עושה כמיטב יכולתה לעזור לחזנים אלה. עמודו הראשון של גיליון 46
 הופיע במסגרת שחורה, ובה קינתו של העורך "איכה נשרפו", שהוקדשה
 לבתי הכנסת בגרמניה ואוסטריה שנחרבו ונהרסו ב"ליל הברדלח".
 בהמשך, פנתה המערכת בקריאה נרגשת לחזנים באנגליה כי יחוסו על חיי
 אחיהם החזנים המגורשים וידאגו למשרות בשבילים, כדי שיוכלו להיכנס

החזנות באנגליה, גרמניה, קנדה, יוגוסלביה וצרפת. בגיליון החמישי
 התחילו להתפרסם יצירות מוסיקליות. הראשונה היתה "ושמרו", בלחנו
 של העורך פנחס שרמן. כמודעה גדולה התפרסמה באותו גיליון רשימת
 הבנקים, המקבלים דמי מינוי עבור העתון ברחבי העולם. כסוכן העתון
 בארץ ישראל התמנה בנק פ.ק.א. באותו גיליון הופיעו שתי כתבות מארץ
 ישראל. האחת של הרמן (גרשון) סוויט, העיתונאי המוסיקאי ששימש
 תקופה מסוימת יו"ר אגודת העיתונאים בירושלים. השניה של יצחק
 אבינרי, שפרסם מזכרונותיו על החזן פנחס מינקובסקי. פרופ' שלמה
 רוזובסקי כתב על המוסיקה בארץ ישראל.

בגיליון מספר 9 התחיל להשתתף בעתון מאיר שמעון גשורי מארץ
 ישראל, במאמרו "דור הפלגה מוסיקלי", בו העלה הצעה ל"איחוד
 השירה בישראל": "מן הראוי לקרוא לכינוס עולמי שבו ידונו ברצינות על
 הדרכים והאמצעים לאחות את הקרעים בשירה העברית ולעשותה שוב
 שירה אחת וכללית לכל בני ישראל" — משאלה שלא התגשמה עד
 היום...

וכך הלאה — עד גיליון מס' 20.

הגיליון האחרון של העתון, בשמו "די חזנים וועלט" (מספר 20),
 הופיע בסיוון תרצ"ה (יוני 1935). המערכת התנצלה על כי הופיע באיחור
 וציינה כי רק נס אפשר את הופעתו. אם לא תיווצר בהקדם קרן של לפחות
 חמש מאות דולר שתבטיח הופעה סדירה של העתון, יהיה זה הגיליון
 האחרון, נאמר בדבר המערכת. זאת משום שהעתון נאבק על קיומו, חזנים
 אינם משלמים חובותיהם וההוצאות גדלות מיום ליום. במיוחד ראתה
 הנהלת העתון לציין את החובות של חזני רומניה וארצות הברית.

נראה, שהחזנים לא הושפעו גם מהקריאה הנרגשת הזו, והופעתו של
 גיליון 21 התאפשרה רק לאחר כשנה וחצי. שמו של העתון שונה כאמור
 ל"די שוהל און די חזנים וועלט" ובשם זה הופיע עד אוגוסט 1939.
 כעורך שימש פנחס מילאקובסקי.

ניסיון נוסף — בארגנטינה

על אף שהעתון שמר על קווי האופי שנקבעו בגילגולו הראשון, נוספו בו
 מדורים חדשים המוקדשים להיסטוריה של בתי כנסת מפורסמים בפולין
 וכן הוגדל מספר התמונות. עובדה מעניינת היא, שהחל מגיליון 21 ועד
 לגיליון האחרון לא נזכר כלל שמו של העורך הראשון, פנחס שרמן,
 שהפסיק השתתפותו בעתון. לא ידוע אם הסיבה לכך היא קרע שחל בין
 שני העורכים או שעיסוקיו המרובים של שרמן, שכיהן גם כנשיא אגודת
 החזנים בפולין, מנעו ממנו להשתתף בעתון בגילגולו החדש.

גיליון 21, הראשון לעתון המחודש, נפתח במאמר עברי של העורך פ.
 מילאקובסקי ולראשונה הוא נגע בבעיות פוליטיות. המאמר, הנקרא "דם
 נקי ירשעו", כתוב בסגנון מליצי ומתייחס למלחמת איטליה-חבש,
 מלחמת האזרחים בספרד הטיהורים במוסקווא. חידוש נוסף בגיליון:
 תחרות בין חזנים לקביעת לחנים לתפילות. בשנים הבאות התקיימו
 שלוש תחרויות כאלה לבחירת לחנים לברכת ראש חודש, לקדושת מוסף
 ולפרק "ושמרו" לליל שבת.

המדור העברי תפס בגילגול החדש את החלק הראשון של העתון.
 בגיליון 22, שהוקדש לחנוכה תרצ"ז, הופיעו תמונות מבית הכנסת הגדול

די שוהל און די חזנים וועלט

ש. ימאלי (פ. מילקובסקי). ורשה

א י כ ה נ ש ר פ ו ...

לשקלם ולמדוקלם, די קרסו ולא תפלו, תמסו ונאצו בשירותים לבם כל בקדש, ונרעו קהריאוי כל קרו ישראל.

להם לפידיהאש שהבעירו תמסו אים קבתי-הנסת לאיו-מסקר בקל-החב"י גרמניה וצוע עולם די-הי-הקנה זע' למית תחילה למחות נגד אשור-האש יעלה מקהירי קבתי-הנסת באשקנו, אף ללא הועיל.

שבתה צנודת-האלהים קבתי-הנסת הנשארם לשליטה אשר חוללו ואשר אש להנה לא אכלתם טביו, כלם שוממים, תגיהם - המעשים שנשאר עור פתיים - נאנחים, מנצחיהם נגים ומשוריהם וקשיהם מר להם.

חרבו קבתי-הנסת בארץ-אשקנו, אף קדשנו אף קשהו שוממי-דיים.

ג'עית עד איד-מסקר איקסות עוד יעל אחינו כל-בית-ישראל באשקנו הנרדפים על צוארם, כלם נאנחים, מברשים עוריהם וקשריהם מאורות וגם שקיהם וכל-דרך סתומה למניהם.

הורקם קרו תמסאצים, אשר פוצים עליהם פיהם, שורקים וחורקים-שו, די בצעו כל-אשר וממו, טבחו ולא תפלו, לא חרס-אניש יוכל להעלות בקבב את כל הפרעות והקנעות, הנעות ומסריגות, הנתיקות ומסרפות והרציחות שרשעים ערצים, אשר-תמסים נגורו קליוס, טובים הם מלל-ינניית מ, מליל-ת"ים" שהם יתמלכו עשטים בקרעב ויזבו מדוקרים...

קשקשנו כל-אלה, קבדו אהותינו ומשינו חמררו, גהפך לבנו טבנו בקרפנו ונשפך לארץ כבדנו על שבר אחינו בארץ-אשקנו!

פ' ירשא להם ז...

(*) מניח בית א...

איכה נרסו קל-מי-עדיאל בארץ אשקנו, מקדש-קעט שלחו באש, ספרי-תורה חללו לארץ, בגני-קדש מטארים היו לפניהם בפי-התפלצת מ מ נ א צ ת ...

איכה השפכו אבני-קדש בראש כל-חוצות, תגים, מנצחים ומשוררים קמתות-קעזר נועו, כי תהייל ארוב.

איכה חללו הוד ותפארת, חרבו קבתי-הנסת ונשקרו מן-רשי-התורה, ידו פרש צור על-כל-פתחיו בית-ישראל באשקנו, וינאץ גועס-אשו רבי' ותנו, תורחנו מקדושה שנתנה פאש-אקלה נאכלה באש-בקר ולא נכוו מ מ נ א צ י י מ קבתי-הי.

פי קביו שמים על הארץ, גבחה השנאה לישראל, ועם נבל נאץ שם-שמים, נפלא קרסו מעבדי ישראל, די קרוחק מנחה מפערב חקרה חקלה קלב ה-התפלצת המנאצת שיערה ענה עד תיסוד ביהדות האשקנויות.

מקבשי נשוח-ישראל קסו אנקרים לטבת, לנשט מחוקרי כל-תננה ושמיחה, בלים, שקלים ונגזים, געולים, מאוסים וכוזים, פשוטי-שטף, שבווי-הנכס, מכורים בלא-כסף, מעוני-ככל, מלוקיי-מפיות וענינים וטבלות, פשל בעמים בקצו ובזיון, קבושי-שנים, השומעים חרקים מאינם משיבים זה אלפי שנים, הלכו בלא-לח לפני רודף אל מתות-הקעזר אשר באשקנו.

קראו אחינו האשקנוים לקטנהיהם - המה רמוס, ונצמחו קמתות-הקעזר מניהם, וידויאבן במ, קלים היו ורדשיהם מנשרי שמים לשירוף ולהשחית, לנמוש ולנתוח ולהאבד ולהרוס כל מתמדי-ציון קבתי-הנסת, לחלל את קדשקם של אלפי ספרי-תורה, לקלאם, לקרעם ולקרעם לנגורים,

(*) בשירוף המנאצים את כות-הנסת כלי-השפחה, נכנס הרב ז"ל אוקס תהייל את ספרי-התורה, ויכוננו הפנצנים באחד מספרי-התורה וירשף חי וספרי-תורה קמו.

לאנגליה. מן הגיליון הבא (מס' 47) עולה, כי הפנייה לחזני אנגליה נשאה פרי והרב הראשי לחבר העמים הבריטי, ד"ר הרץ, דאג לרשיונות כניסה לכמה חזנים.

בחבורת 50 הובא מברקם של חזני ארצות הברית לראש ממשלת בריטניה, נוויל צ'מברלין, ובו מחאה על פרסום "הספר הלבן" והתכחשות ממשלת בריטניה למנדט שהוענק לה לפי הצהרת בלפור.

הגיליון האחרון (מס' 54) הופיע בחודש אלו תרצ"ט, ובו הודעה על הופעת גיליון ראש השנה של שנת ת"ש ובקשה לחזנים להמציא מודעות ברכה. הגיליון המובטח לא הופיע, שכן בחשרי ת"ש פרצו צבאות גרמניה לפולין וכבשוה, והחלה השואה האיומה בה הושמד רובו של בית ישראל בפולין ובארצות אחרות באירופה. בין הנספים היו רוב קוראי העתון ומשתתפיו. עשרים ושבע שנים לאחר הפסקת הופעת העתון חודשה הופעתו בארגנטינה. אגודת החזנים בארגנטינה החליטה להוציא עתון במתכונתו ובשמו של העתון שיצא בווארשה. הופיעו שבעה גיליונות, מאפריל 1966 עד מאי 1969. העתון הופיע בהידור רב, וכמו העתון בווארשה העסיק כתבים בכל העולם. שפתו של העתון המחודש היתה יידיש, עם מדורים בעברית ובספרדית. בין עורכיו היו העתונאי מרדכי קויפמאן, סופר העתון "די פרעסע" המופיע בבואנוס איירס, והחזן העתונאי דב שטולבך. העתון לא החזיק מעמד ובשל המצב הכלכלי הקשה בארגנטינה נפסקה הופעתו.

גיליון אבל - אחרי "ליל הבדולח"